

P C Jersild – författare med medicinen som ett »andraplansliv«

Som ung ville P C Jersild inte bli läkare utan författare. Men han insåg tidigt att han måste kunna försörja sig. Efter publiksuccén med »Babels hus« kunde han leva på sin penna, och han har haft stor nytta av sina medicinska kunskaper i flera av romanerna. Han påstår att han vid sidan av sitt liv som författare haft ett annat liv, det medicinska, som han kallar ett andraplansliv. Det skriver han om i sina nyligen utgivna »Medicinska memoarer«. Här möter vi en ung läkare som kastas in i situationer han inte är vuxen men också den mogna debattören om bland annat dödshjälp och transplantationer.

– Vad var den främsta drivkraften, när du bestämde dig för att bli läkare? frågar jag honom.

– Jag har svårt att rangordna motiven. Men jag tror att det i första rummet handlade om någon sorts revansch kopplad till min brors sjukdom och senare också min, tuberkulos. Sjukdomen gav en känsla av maktlöshet. För att bryta den ville jag över på »andra sidan«, alltså bli läkare i stället för patient, svarar han.

– Det fanns väl andra skäl än din brors sjukdom som bidrog till ditt yrkesval?

– Absolut, det är därför det är så svårt att gradera motiven. Min litterära idol som gymnasist var Lars Gyllensten, och jag ville försöka göra som han, bli både läkare och författare. Ett annat skäl var att läkare, åtminstone på den tiden, var ett yrke med status och goda inkomster. I mitt hem fanns sällan något överflöd av pengar. Ytterligare ett skäl, och det kan jag skönja nu i efterskott, var att läkarutbildningen kan ge en viss kontroll över livet. I den mån det alls är möjligt.

P C Jersild upplevde redan under gymnasietiden sin första obduktion. Han hade bett att få vara med för att se om han kunde stå ut. Det var en mycket omtumlande upplevelse eftersom han aldrig sett en död människa. Nu fick han vara med om hur man skar och sågade upp tre nyligen avlidna.

– Svårast, eller märkligast, var att jag timmarna efteråt inte kunde begripa hur en människa kan gå och stå. Vad innebar det att vara levande? Vad var det för en märklig kraft som de saknade men jag ännu hade?

Han började förbereda sina medicinstudier två år före studenten och visste att den som valde att ägna sig åt medicinen skulle få uppleva många obehagligheter. För att ta reda på om han tålde att se blod fick han, med hjälp av brodern som talat med sin läkare, vara med vid en toraxoperation på Sabbatsberg. Legendaren Clarence Craaford, allmänt kallad »schejken« för att han i stället för en mössa bar en lös duk fastklämd med pannlampans svarta band runt huvudet, utförde den operationen. Den unge adepten kallades fram flera gånger för att ta en titt på operationsområdet, men han begrep inte särskilt mycket.

Fritjof Sjöstrand var P C Jersilds förste föreläsare. Han var runt 40 år och hade den bestämda uppfatt-

P C JERSILD
författare och
läkare

Foto: Ulla Montan

ningen att människolivet blir meningslöst efter fyllda 50. Aldre än så ansåg han att människan inte borde bli. Då hade hon uppfyllt sin plikt att förmera släktet, sedan återstod bara förfall. Sjöstrand lever ännu vid god vigör, en pigg 93-åring, i en villa bland filmstjärnorna i Beverly Hills.

Under Jersilds egen sjukdomstid bland tbc-sjuka var Gunnar Dahlström den förste läkare han stötte på och en mycket bra sådan. Denne skämtade ofta, och då den unge patienten oroligt frågade honom om det, med tanke på smittorisken, var farligt att kyssa flickvännen, svarade han: Flickvän? Bara en?

Deras vägar korsades 30 år senare i Statens medicinsk-etiska råd. Där lärde sig Jersild uppskatta honom som en mycket klok och insiktsfull person.

Hälften läkare, hälften författare. Jag frågar Jersild om det blir ett helt liv eller två halva.

– Det har väl varierat. I början, innan jag debuterade som författare, upptogs så gott som hela livet av medicinstudierna. Jag kunde bara skriva på söndagarna. Men ju mer etablerad jag blev som romanförfattare, desto mer kände jag mig som om jag levde ett författarliv. Sedan kanske 20 år tillbaka, efter det att jag blev sakkunnig i Statens medicinsk-etiska råd, har jag mer och mer bejakat min medicinska identitet.

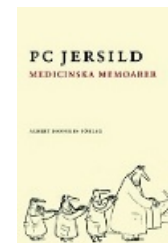
Vilken del av den medicinska utbildningen var han då mest fascinerad av?

– Intellectuellt sett var det mötet med Gunnar Inghe och socialmedicinen. Jag tyckte att jag först då började begripa de stora sambanden mellan sjukdom och hälsa. Det var som att plötsligt bli uppjuden till medicinens högsta våning med den utblick som då erbjuds.

P C Jersild är kritisk mot onödiga detaljkunskaper i utbildningen på 1950-talet:

– De första terminerna var rena korvstopningen, till en viss del befogat, till en större del obefogat. Naturligtvis måste man som läkare kunna sin anatomi. Den ändras inte, vi har den kropp vi har. Men om man ser till t ex kemin är kunskaperna från 1950-talet ett dåligt skämt idag. Jag kan förstå korvstopningen som en minnesträning – men annars anser jag att det viktiga inte är att ha mossiga detaljkunskaper utan det är driften att hela tiden söka de nya kunskaperna. Den utbildning jag utsattes för var i det avseendet alldeles för statisk.

Han hade Lars Gyllensten som lärare på histologen. När de först möttes var Jersild en student i mängden.

**»MEDICINSKA
MEMOARER«**
är titeln på P C
Jersilds memoarer
som kom tidigt i
höstas på
Albert Bonniers
förlag. ISBN
9100111376.

Men senare, när Jersild blev vaktmästare och längre fram o amanuens på histologen, fick de mer med varandra att göra. Han vågade inte avslöja sina författarplaner för mästaren. Första gången ämnet tangerades var när han under en lunchrast läste en roman av Peder Sjögren, en av fyrtiotalisterna. Gyllensten råkade komma förbi, stannade till, vände upp boken så han kunde se omslaget, nickade uppskattande – och gick.

Efter 1960, när Jersild debuterat och slutat på histologen, kom de att stöta ihop allt oftare. Så småningom började de byta böcker, och Gyllensten var alltid mycket uppskattande. De satt också ihop i en rad styrelser och andra församlingar.

I boken berättar Jersild att Gyllensten hade en egenhet som föreläsare. När sekundvisaren på den stora väggklockan hackat sig fram till exakt det rätta klockslaget, kastade han kritan över axeln, stoppade ner sina kort och försvann ut, ibland mitt i en mening. När han nästa dag gjorde entré började han mitt i den mening han avbrutit dagen innan.

När P C Jersild började psykiatrikursen kände han sig äntligen hemma i en specialitet, och jag frågar honom vad det berodde på.

– Det hänger nog samman med att jag inte är någon riktig naturvetare utan snarare har ett temperament som vetter åt konst och humaniora. Psykiatrin tangerar filosofi och etik, två ämnen som intresserat mig sedan jag var barn. Jag har alltid undrat över hur jag själv fungerar eller inte fungerar, och jag trodde väl att jag skulle få lära mig mer om mig själv om jag sysslade med psykiatri. Så blev det till en del – även om jag haft svårt för att psykiatrin periodvis varit så ideologistyrd. Men hade jag inte av en slump hamnat i socialmedicinen skulle jag nog ha fortsatt inom psykiatrin.

Gunnar Inghe blev avgörande för P C Jersilds vägval, eftersom han blev hans mentor. Därigenom fick den unge medicinen en människa med en naturlig auktoritet att se upp till. Dittills hade han mest hamnat i olika »fadersuppror« i mötet med professorer. Dessutom insåg han att om man skulle begripa något av de stora linjerna, om prevention och sjukvårdspolitik, så måste man studera just socialmedicin. Kanske lockade det honom också eftersom ämnet hade låg status inom den medicinska fakulteten. Han tyckte det var stimulerande att slåss ur ett underläge.

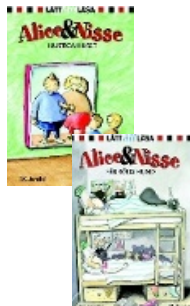
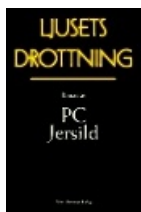
– Jag valde att stanna hos Gunnar Inghe i stället för att gå tillbaka till psykiatrin därför att socialmedicinen verkligen intresserade mig. Att vara forskarassistent gav mig dessutom möjlighet att skriva romaner, eftersom jag slapp betungande jourtjänst. Att vara jour inom psykiatrin var mycket jobbigare än inom tex internmedicinen.

P C Jersild tycker att KI inte var någon oäven författarskola. Där fick han stimulans och material till sitt skönlitterära författarskap. Flera av hans romaner – bland dem »Babels hus« och »En levande själ« – hade han inte kunnat skriva utan läkarutbildning.

Jag ber honom precisera vad den största skillnaden är mellan konst och vetenskap:

– Synen på sanningen. Vetenskapen måste ständigt ompröva sina påståenden. Inom konsten är sanning bara ett begrepp som man kan hantera litet hur man vill. Vetenskap är att resonera, konst att förföra.

P C Jersild har aldrig varit absolut motståndare till djurförsök, utan dem skulle medicinen stå stilla. Men han blev ofta upprörd när han stötte på djur som enligt hans uppfattning blev illa behandlade. I »Medicinska

NÅGRA EXEMPEL PÅ TITLAR ur P C Jersilds rika produktion, i vilken även ingår böcker för barn.

memoarer« beskriver han hur han »befriade« en karp ur histologiska institutionens källare och släppte ut den i Brunnsviken.

– Om det var så klokt kan man ju diskutera. Men jag tyckte det var bättre att den fick dö i fritt vatten i stället för att ligga och mögla bort i ett för trångt akvarium.

P C Jersild har ofta deltagit i debatten om eutanasi:

– Jag anser att man (som i Holland, Belgien och på ett par andra ställen) ska ha rätt att få hjälp att lämna livet om det blir fullständigt outhärdligt och i så fall efter något övervägande.

När Jersild var yngre var han motståndare till en professor i medicinsk etik. Senare blev han en ivrig anhängare av den, och så här förklarar han sin ändrade ståndpunkt:

– Medicinsk etik var på 1970-talet en del av socialmedicinen. Om det skulle komma en ny professor ansåg jag att den skulle tilldelas huvudämnet och inte vara ett eget ämne. Så småningom har jag insett att jag hade fel. Etik har kommit mycket mer i centrum nu, medan socialmedicinen tråkigt nog har marginaliserats. Ett ledande medicinskt universitet som KI måste helt enkelt satsa mer på etiken – annars får man skämmas på den internationella arenan.

Han håller inte med Olof Lagercrantz om att det är naturligt att genom större livserfarenhet bli mer radikal med åren.

– Nej, jag tror inte det är naturligt. Det var det kanske för honom, men de flesta blir nog mer konservativa. Självt är jag glad att en hel del »radikala« idéer jag hade som ung aldrig blev av, säger han med ett småleende.

Vad skulle bli den största överraskningen i mötet mellan den 20-årige P C Jersild och 70-åringen? Han fundrar en stund, innan han svarar:

– För det första att jag blivit så gammal och fortfarande är relativt frisk. Som 20-åring var jag helt ointresserad av hur det kunde tänkas vara att bli gammal. För det andra har jag haft en sådan tur att jag fått bli det jag ville: medicinare och författare. Inte bara författare utan också en av de ganska få som kan leva på min penna.

För tolv år sedan sa han att han skrämdes av åldrandet – »som läkare vet jag vilket helvete som väntar«. Jag frågar vad han anser om Hjalmar Söderbergs klassiska formulering: »Det är skönt att bli gammal, att vara ung det var för djävligt.«

– Skräms gör jag förstås för att jag vet att ålder och tilltagande ohälsa hör ihop. Man får mindre makt att styra sitt liv. Annars håller jag med Söderberg. Livet blir lugnare. Jag hade en jobbig tonårstid, som jag inte vill uppleva igen.

Om han måste välja är romanen »En levande själ« den han sätter högst av dem som har medicinsk anknytning. Men om jag frågar en annan dag kanske han väljer »Efter floden« eller »Babels hus«.

– Lars Gyllensten föreslog dig som ledamot i Kungliga Vetenskapsakademien. Skulle du kunna tänka dig att efterträda honom i Svenska Akademien?

– Nej.

Jan Mårtenson

författare och journalist, Malmö
www.janmartenson.net